

Se mig - också ! Om särbegåvades utsatthet

”Se mig – också?” är titeln på detta *Socialmedicinsk tidskrifts* unika temanummer och dessutom den mest fundamentala önskan som vi alla hyser. Varje människa behöver utveckla en känsla av *delaktighet* i olika sociala sammanhang för att kunna utveckla en upplevelse av kompetens given av den sociala kontexten; en nödvändighet för att kunna utveckla en stabil identitet och psykisk hälsa (Schaffer & Blatt, 1990). Medvetenheten om detta har gjort begreppet delaktighet till ett huvudbegrepp i den internationella klassifikationen - ICF - av funktions-tillstånd, funktionshinder och hälsa (Socialstyrelsen, 2003). Denna viktiga delaktighet med sin grund i samhällets uppmärksamhet och erkännande står emellertid inte alltid tillbuds för de individer – barn som vuxna – som är högbegåvade, eller *intellektuellt särbegåvade* som den svenska nomenklaturen har kommit att lyda. Dessa individer har alltid funnits som en del av befolkningen, men av olika anledningar har deras existens, särart och psykologiska behov knappast uppmärksammats i Sverige, Norge eller i Danmark. Denna grupp har däremot rönt en betydande uppmärksamhet i både empirisk och tillämpad forskning internationellt under lång tid. Det är först under senare år som intresset har börjat väckas även i Sverige och i Skandinavien; framför allt som ett resultat av ett påtagligt behov av kunskap i skolans värld, på den så kallade marknaden och även i vården.

Samhället behöver de särbegåvade men förstår dem ofta inte och vet dessutom sällan hur man får dem att uppleva delaktighet i ett socialt sammanhang. Detta är anledningen till att *Socialmedicinsk tidskrift* publicerar ett temanummer om intellektuell särbegåvning och dessa individers relativa utsatthet i samhället.

Märk hur titeln för temanumret är formulerad: ”Se mig – också.” Detta ger en ledtråd till vilka temanumret handlar om! Dessa har naturligtvis samma socioemotionella behov som alla andra, men till skillnad från de flesta icke särbegåvade är de särbegåvade mycket medvetna om att även andra i samhället har ett behov av erkännande och delaktighet. Empati och rättvisepatos är karaktäristika som mycket ofta präglar dessa individer.

Vi har bjudit in olika författare som ur olika svenska och internationella perspektiv berättar hur och vad det är att vara intellektuellt särbegåvad. Vi har lagt oss vinn om att spegla vardag, teoribildningar, forskning samt praxis och erfarenhet som involverar de särbegåvade i samhället vad gäller både vård och skola.

De tre första artiklarna i detta temanummer är biografiska betraktelser skrivna av tre särbegåvade personer i olika åldrar och på olika platser i livet. Alla tre reflekterar över sin tillvaro och hur det omgivande samhället har bemött dem och har reagerat på deras särart.

Den första betraktelsen är skriven av pseudonymen Tor Bläckhammar, elev i grundskolans årskurs 7. Det är talande att artikeln är skriven under en begärd pseudonym. Den unge skribenten är väl medveten om det stigma som intellektuell särbegåvnings ofta innebär i en svensk kontext och är lika medveten om att avslöjandet av sin identitet skulle eventuellt kunna äventyra framtiden i kommande skolor och utbildningar. Detta skall jämföras med det engelska underbarnet Alexander Faludy; den yngste studenten någonsin att börja studera vid Cambridge-universitet. Han hade också svårigheter i skolan, men trots detta deklarerade han öppet både sin begåvnings och sina svårigheter utan att det omgivande samhället nödvändigtvis såg det som ett stigma. Istället skrev Alexander en bok för att berätta om sig själv i skolan med sitt rätta namn som författare (se Faludy & Faludy, 1996). Detsamma gjorde även en grupp särbegåvade barn i tyska Dortmund i en bok med titeln *Hjälp – jag är särbegåvad!* (Wais, 2008). Det råder således betydande skillnader i graden av acceptans av intellektuell särbegåvnings i England, Tyskland och Sverige!

Den andra betraktelsen är skriven av Jesper Kråkhede på ett ganska finurligt sätt. Det är Jesper som är den särbegåvade individen: Han låter först mamma berätta om hur hon uppfattade hans uppväxt och tillvaro, därefter berättar Jesper själv om hur skolan upplevdes som meningslös och att senare universitetsstudier kändes som ”en lekstuga”. Avslutningsvis låter han den egna dottern berätta om sin och pappas särbegåvnings.

Den tredje och sista biografiska betraktelsen är skriven av Gunilla Gerland: *Vad skulle Zlatan göra om fotboll var fult?* Gerland låter läsaren vara med om ett tankeexperiment där hon på ett klurigt sätt försöker få läsaren att så långt det är möjligt själv sätta sig in i hur det är att vara snabbtänkt, kunnig och inlärningseffektiv i ett sammanhang som försöker tvinga på dig kunskaper som du redan behärskar; hur yttre krafter med sin begränsade förståelse och insikt ändå försöker tvinga sig på och ersätta den egna förståelsen som redan är både mycket större och insiktsfullare.

Den fjärde artikeln i ordningen: *Särbegåvnings – ett differentierat fenomen med sociala konsekvenser*, skriven av Roland S Persson, Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping, sätter in intellektuell särbegåvnings i ett teoretiskt sammanhang och diskuterar definitioner, insidens samt den viktiga distinktionen mellan högpresterande och särbegåvade individer, grundat i internationell och i svensk forskning.

Artikel nummer fem av Mara Westling Allodi, Stockholms universitet, har titeln *Förbjudet område? Utbildning och kompetensutveckling om högbegåvade barns behov i skola och förskola*. Hon ger en inblick i och en överblick av hur ämnesområdet ser ut både internationellt och i Sverige ur ett utbildningsmässigt perspektiv. Det är i regel i skolan som de intellektuellt särbegåvade först konfronteras med en omvärld som inte riktigt går i deras takt, och skolan är sedan ett par år tillbaka lagligen skyldig att tillgoda även dessa elevers lärandebehov. Westling Allodi tar upp aspekter som

svensk och international policy, nomenklatur samt problem och visioner i både forskning och utbildningspolicy vad gäller intellektuell särbegåvnig.

Temanumrets avslutande tre artiklar fokuserar på intellektuell särbegåvnig och olika aspekter av praxis.

Anita Kullander, legitimerad psykolog, skolpsykolog i Rättviks kommun, diskuterar i den sjätte artikeln: *Kliniska erfarenheter av begåvnigstest och särbegåvnig*, framför allt den problematik som råder vid psykometrisk testning av intellektuellt särbegåvade; ett fenomen som också har uppmärksammats i den internationella litteraturen. Hennes utgångspunkt är den egna erfarenheten av 15 psykologutredningar av barn i åldrarna 7 – 15 år som alla skulle utredas för potentiell ADHD och/eller Aspergers syndrom, men som istället visade sig vara intellektuellt särbegåvade.

Marita Thorén, legitimerad psykolog, verksam vid Järvapsykiatrin i Spånga delar sin erfarenhet av hur svensk psykiatri hittills har mött intellektuellt särbegåvade individer i temanumrets sjunde artikel: *Särbegåvnig och psykiatri: erfarenheter från en svensk psykiatrimottagning*. Hon understryker att särbegåvnig i sig inte är en diagnos, men påpekar samtidigt att det finns anledning för psykiatrin att vara uppmärksam på de framför allt socioemotionella problem som intellektuell särbegåvnig kan förorsaka. Flertalet av de patienter som remitteras till Järvapsykiatrin antas ha en neuropsykiatrisk diagnos, av dessa visar sig flera faktiskt vara intellektuellt

särbegåvade för vilka ingen diagnos är nödvändig. Thorén poängterar däremot vikten av att vara uppmärksam på så kallade dubbelriktad begåvningsproblematik: individer som visserligen är intellektuellt särbegåvade men som också har en funktionsproblematik. Man kan vara särbegåvad men samtidigt vara t ex dyslektiker.

Den åttonde och avslutande artikeln i temanumret: *Stöd till särbegåvade och deras föräldrar – varför det?* är författad av Sten Collander, nationellt ansvarig för föreningen Mensas program för begåvade barn. Mensa har sannolikt haft en unik roll i Sverige med tanke på den anti-intellektualism och brist på förståelse för intellektuell prestation som har präglat mycket av det svenska samhället under efterkrigstiden (se Persson, 2011). Intellektuellt särbegåvade har haft svårt att finna social gemenskap i det svenska samhället och dess institutioner. Denna sociala gemenskap har däremot svenska Mensa kunnat erbjuda för dem som så önskade. Mensa är en internationell sammanslutning, grundad 1946 i England, med en gren även i Sverige. Föreningen har länge informerat och utbildat i frågor om intellektuell särbegåvnig. Collander berättar i sin artikel om Mensas roll i det svenska samhället till dags dato.

Bo Haglund, ordinarie chefredaktör för Socialmedicinsk tidskrift, bidrar med två bokrecensioner av relevanta böcker som har kommit ut på svenska, nämligen Camilla Wallströms *Se mig som jag är. Om särbegåvade barn i skolan* (från 2010 på Argument förlag) samt Franz J Mönks och Irene H Ypenburgs

bok, översatt från holländska, *Att se och möta begåvade barn. En vägledning för lärare och föräldrar* (från 2009 på Natur & Kulturs förlag).

En kort översikt av tillgängliga resurser, litterära och nätbaserade, avslutar denna publikation.

Vi hoppas att temanumret skall erbjuda *smt:s* läsekrets en introduktion till och en viss insikt i denna för Sverige hittills relativt okända problematik och bjuda in till egna vidare studier i ämnet.

Roland S Persson & Anita Kullander
Temaredaktörer

Referenser

- Faludy, T., & Faludy, A. (1996). *A little edge of darkness. A boy's triumph over dyslexia*. London: Jessica Kingsley.
- Persson, R. S. (2011). Ability climates in Europe as socially represented notability. *High Ability Studies*, 22(1), 79-101.
- Schaffer, C. E., & Blatt, S. J. (1990). Interpersonal relationships and the experience of perceived efficacy. In R. J. Sternberg & J. Kolligan, Jr. (Eds.), *Competence considered* (pp. 229-245). New Haven, CT: Yale University Press.
- Socialstyrelsen (2003). *Klassifikation av funktions-tillstånd, funktionshinder och hälsa*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Wais, M. (2008). *Hilfe – ich bin hochbegabt! [Hjälp – jag är särbegåvad!]* Stuttgart, Tyskland: Verlag Johannes M. Mayer.

Nya Webbidor för Svensk socialmedicinsk förening

Under våren har Svensk socialmedicinsk förening fått egna webbsidor och en egen blogg. Se <http://www.socialmedicin.se/index.html>

På sidorna finns presentationer av nya doktorsavhandlingar, länkar till viktiga bidrag inom svensk hälso- och sjukvårdsdebatt samt en blogg.

På bloggen har man under detta första år samlat några av de mer seniora inom föreningen som "premiärbloggare". Uppgiften är öppen och de uppmanas att skriva om något de själva tycker är viktigt inom ramen för ämnet socialmedicin. Ambitionen är att den nya bloggen skall lyfta socialmedicinska intresseområden men även en diskussion runt den socialmedicinska kompetensen och identiteten. Det senare är just ämnet i bloggens första inlägg av Professor Peter Allebeck där han avslutar med att slå fast den "grundläggande socialmedicinska hållningen: Att skilja mellan individ- och befolkningsperspektivet."